

Araştırma Makalesi | Research Article

ISSN (çevrimiçi): 2459-0185 ISSN (basılı): 2548-091X

Makale Geliş | Received: 24.02.2024

Makale Kabul | Accepted: 16.12.2024

Atıf | Cite as: Zafer Saraç, “Soğdlar ve Türkler- İpek Yolu’nun Tüccarları ve Hakimleri (Kitap Tanıtımı)”, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 9(2), Aralık 2024, s. 152-155.

Başak Kuzakçı, *Soğdlar ve Türkler- İpek Yolu’nun Tüccarları ve Hakimleri*, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul 2023, 299 Sayfa, ISBN:978-625-638-55-80.

Zafer SARAÇ*

Türk tarihinin Asya dönemini anlatan kitaplar incelendiğinde, bazı kavimlerin isimlerine sık rastlanır. Fakat gariptir, bazen bahsi geçen bu kavimlerin Türk tarihine olan etkileri üzerinde pek durulmaz. Çünkü, tarihin merkezine genellikle savaşlar, barışlar ve siyasi anlaşmalar oturur. Oysaki askeri ve siyasi alanın dışında da tarihin konusunu zenginleştirebilecek harpten ve siyasetten uzak duran bazı insan toplulukları vardır. Bu insan gruplarının sosyo-kültürel hayatı zengin olduğu kadar hareketlidir. Bölgeler arasındaki kültürün hareketi ise ticaretin yordamıyla olur. Tüccarların vasıtasıyla insanlar

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Türkiye, zafersarac@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-8698-6549.

birbirleriyle temas ettikleri gibi her temas sonrası da kavimlerin sosyal hayatları yeniden şekillenir.

Asya'nın zorlu coğrafyasında ticaret olmaksızın, kültürel alışverişi düşünmek mümkün değildir. Tarihi "İpek Yolu" sayesinde tanışan halklar, adeta çoğu zaman Asya tarihinin yeniden yazılmasına vesile olacak atılımları yaparlar. Tüccar sınıfı, güçlü bir sosyal yapılanma şeklinde, Asya kıtasında kendisini gösterirken, adını ticaretle özdeşleştiren bir kavim de dünya tarihinde kendisine yer bulur: Soğdlar... Adından sıkça söz edilmesine karşın, haklarında yeterince çalışma yapılmayan Soğdların Türklerle ilişkileri ise; bulanık kalmış birçok konuyu netleştirir. Bu nedenle Aralık 2023'te raflardaki yerini alan, Başak Kuzakçı'nın "*Soğdlar ve Türkler- İpek Yolu'nun Tüccarları ve Hakimleri*" isimli kitabının yüksek önemi haizdir.

Asya'nın en önemli kavşak noktası, hiç şüphe yoktur ki Türkistan'dır. Türkistan'ı sulayan iki büyük nehrin (Ceyhun-Seyhun) havzası ise tarih boyunca medeniyetlerin kalbinin attığı, Maveraünnehir'dir. Nehrin ötesi anlamına gelen ismiyle bu bölge ise; çok eski devirlerden beri Doğu ile Batı arasında, benzetme yerindeyse, bir köprü görevi görmüştür. İşte her yönden verimli bu sahaya yerleşen Soğdlar, Tanrı vergisi ekonomik yetenekleri sayesinde birçok konuda aracılık görevlerini layıkıyla yerine getirmişlerdir.

Soğdlar, ticaretle kendilerini gerçekleştirmelerine, önemli bir kavşak noktasında neredeyse kadim dünyanın eski-yeni birçok kavmiyle ilişki içerisinde olmalarına, her şeyden önemlisi Türklerle sıkı temaslar kurmalarına karşın ülkemizde haklarında müstakil çalışma yapılmış değildir. Üstelik Türklerin sosyo-kültürel ve iktisadi zeminde gelişmelerine katkıda bulunan bu kavim, Türk tarihinin coğrafi ve ilmi merkezindedir. Bu nedenle, Türk tarih anlatısındaki eksik Soğd parçasını tamamlamak amacıyla hareket eden Kuzakçı, doktora çalışmasını Asya'nın bu tüccar kavmine adar.

Kuzakçı'nın çalışması, akademik bir mecra için tasarlanmış olmasına rağmen, genel okuyucu kitlesine uzak olmayıp, her kesime hitap edecek bir dille kaleme alınmıştır. Eser okur kitlesinin geneline hitap etmekle beraber, Türk tarihinde öne çıkmış, yabancıları olunmayan bir Türk devletinden bahsedildiği zannını uyandıracak bilgilerle bezenmiştir. Tabii bu aşamada eserin sadece Soğdlara ayrılmadığını belirtmek gerekir. Zira eser, Soğdlara dair özel bir tarih anlatısı oluşturmakla beraber, Türk tarihindeki Soğd katmanını netleştirme amacına hizmet eder. Bu amaçla Kuzakçı, alanında uzmanlaşma ve derinleşme yolunu izlemiştir. Bunun için Almanya'da dünyanın sayılı Soğd araştırma merkezlerinden birinde Soğd dilini öğrenmiş ve Soğdca metinler üzerinde çalışmıştır. Böylelikle müellif ilk aşamada, Soğd-Türk ilişkilerini, birinci el kaynakların ışığında daha açık bir konuma getirmeyi hedef edinmiştir.

Kaynaklardan söz açılmışken, Soğdların tarihini yazmak için sadece kendi dillerinde yazdıkları kaynakları takip etmek, kaleme alınacak olan araştırmanın eksik kalmasına neden olur. Zira Soğdlar, iktisadi hedeflerine ulaşmak için geniş bir coğrafyaya yayılarak, bölgelerine kültürel açıdan sıkı bir biçimde tutunurlar. Bu doğrultuda dillerinde yazılı bir miras bırakan Soğdlar, komşu kavim ve milletlerin yazılı metinlerinde de kendilerinden söz ettirirler. Yazar, bu konudaki soru işaretlerini kaldırmak için eserin girişinde Soğdlardan bahseden kaynakların genel bir sunumunu yapar. Pers, Grek, Çin ve Arap kaynaklarındaki Soğd algısının net bir biçimde ortaya koyulduğu bu bölümde, Soğdların, Asya tarihi için ne derece vazgeçilmez bir kavim olduğu anlaşılır.

Soğdların vazgeçilmez olması, onların ticari görevleriyle ve hedefleriyle ilgilidir. Çünkü; ticaretin, alışıl gelmiş tarih anlatısının dışına çıkan bir konumu vardır. Mali ilişkiler, kavimlerin çatışma ve sürtüşme gibi temas noktalarından bağımsız bir şekilde ilerler. Misal Akdeniz'de kanın gövdeyi götürdüğü, taraflar arasındaki şiddetli

çatışmaların olduğu durumlarda bile, Venedik ve Ceneviz öncülüğündeki, ticaretin işleyişini sürdürdüğü görülür. Müellif buradan yola çıkarak, ticaretin kültürün lokomotif olduğu vurgusunu, Pelliot'un, Sogdcayı İpek Yolu'nda Lingua Franca yapan yorumuyla güçlendirir. Aslında yazar, bu tarz göndermeleri, eser boyunca sürdürür. Bu yaklaşım tarih literatürümüzdeki Soğd algısının değişmesi için zaruri bir çaba olarak nitelendirilebilir.

Kaynaklar vasıtasıyla önemi vurgulanan Soğdların, genel olarak da tanıtılması gerekir. Bu amaçla eserin ikinci bölümünde müellif Soğdları tüm yönleriyle masaya yatırır. Öncelikle, coğrafya ve tarih bağlamında, Soğd geçmişinin kılcal damarlarına nüfuz edilir. Sonrasında, etnik çerçeve, arkeolojik ve filolojik materyallerin rehberliğinde çizilir. Ek olarak, bu anlatıya Soğdların dini dünyasının kültürel izdüşümü eklenir. Bütüncül bir biçimde, ikinci bölüm değerlendirildiğinde; az sözle çok şeyin anlatıldığı, Asya'nın bu tüccar kavminin, güçlü bir malumatla, tanımlandığı fark edilir. Artık ticaretin Soğdlara kimlik kazandıran yönleri üzerinde durmak mümkündür.

Soğdların ticaretle ilişkisi, eserin önemli hedeflerinden birinin de öne çıkmasına neden olur. Çünkü, Soğdlar sadece ticaret mallarını bir yerden bir yere götürmezler. Eserin üçüncü bölümü; Soğdların taşıdıkları kültürün izlerine yoğunlaşır. Ortaya çıkan tablo o kadar zengindir ki bugünkü ticari anlayışla yorumlanacak kadar modern bir yapı sikkelerin, hukuki ve mali belgelerinin, ticari malların ışığında ortaya koyulur. Orta Çağ ve İlk Çağ'da yaşamış bir kavmin, günümüz ticaretini gölgede bırakan yaklaşımlarına şahit olmak, ilginç bir tecrübedir. Bölüm sonunda popüler tarihe konu olabilecek bilgilerle donanmak olasıdır.

Yazarın belli bir süre eğitimini Batı'da sürdürmesinden midir bilinmez. Eserdeki başlık isimlendirmelerinin genellikle Batı'da yazılmış eserleri andırır tarzda, ilgi çekici şekilde düzenlendiğini kabul etmek gerekir. Özellikle üçüncü bölümde izlenen bu yöntem sayesinde tarihin o katı kuralcı görünümünün aksine okurların benimseyebilecekleri bir tarz ortaya çıkar. Üstelik bu yaklaşım, anlatılanların ilmi kalibresini de düşürmez. Her biri ayrı bir makale olacak kadar kıymetli araştırmalar, dikkat çekici ve etkili başlıklar altında sunulur.

Eserin dördüncü ve beşinci bölümü ise; Türk-Soğd ilişkilerine ayrılır. Hunların Soğd coğrafyasına adım attıkları ve Soğdlarla temas ettikleri dönem dördüncü bölümde değerlendirilir. Hunların köklerine ve kendilerinden sonra gelen Türk kavimleriyle olan bağlantılarına dair yapılan tespitler, tartışmalara kanıt olarak sunulabilecek Soğd belgelerinin ışığında, bu kısımda sunulur. Soğd yazılı kaynaklarında verilen belgelerden Hunların kökenine ve etnik yapısına dair yapılan çıkarımlar, aksini savunan birçok Batılı araştırmacının tekrar düşünmesine yol açacak kadar güçlüdür. Üstelik ilmi bir tartışma şeklinde sunulan karşıt fikirlerin dökümü, Soğd tarihinin ve kaynaklarının önemini vurgular. Beşinci bölümde; Batı Türk Kağanlığı'nın Soğdlarla ilişkisi üzerinde durulur. Dördüncü ve beşinci bölümlerin en önemli özelliği ise; Soğd mektuplarının ve Mugh Dağı belgelerinin Latinize edilmiş tercümelerini içermesidir. Üstelik belgeler çağdaşı olan diğer kaynaklarla da karşılaştırılır. Eserin bu kısımları yazarın bilime katkı noktasına üstüne düşeni fazlasıyla yaptığını gösterir.

Eserin altıncı bölümü ise; aslında bütün tarih araştırmalarının bir ayağı olması gereken nümizmatik kısmına ayrılır. Ticaretle ilişkisi olan bir kavmin, para ile ilişkisinin olmaması düşünülemez. Buradan hareketle bazen tarih yazınına değiştirecek kadar güçlü olan madeni paralar, mercek altına alınır. Soğd sikkelerindeki tamgalar, özel işaretler, şekiller, yazılar, resimler ayrıntılı incelenir. Paralardan elde edilen bilgilerin yeterince zengin olduğu, dikkatten kaçmaz. Bu bölümde madeni paranın sadece arkeolojik malzeme olmadığı ve tarihe ayna tutacak kıymette bir materyal olduğu anlaşılır.

Sonuçta; Soğdlar, tarihleri boyunca bir devlet yapısı göstermemelerine karşın, güçlü ilişkileri nedeniyle, tarihin konusu olmuşlardır. Geniş bir coğrafyaya yayılan, kendi dillerinde yazıları olan, çeşitli milletlerle ilişkilerine dair birçok arkeolojik ve nümizmatik veri bırakan bu kavmin Asya'da kültürün transferi açısından başat rol oynadığı açıktır. Bu noktadan itibaren adı Asya'yla irtibatlandırılan en büyük etnik unsurlardan biri kabul edilen Türklerle Soğdların ilişkisinin detaylandırılması önem arz eder. Çünkü kavimlerin teması sonrasında ortaya çıkan kültürel malzemenin, tarih yazınının merkezine oturması olasıdır. Bazen tarih, aidiyet unsurunun dışında veriler kullanılarak yazılır ki ticarete çıkar açan Soğdlar, talibine zengin bir kaynak dökümü sunarlar. Bu açıdan eser- Türk tarihine hizmet noktasında- Soğd kaynaklarının layıkıyla kullanıldığının en önemli delilidir.